

ŽARKO MULJAČIĆ

Miramarska cesta 38/VI.
HR-10 000 Zagreb

O NEKIM NEDOSTACIMA I O JEDNOJ KRUPNOJ NETOČNOSTI U BARTOLIJEVOJ MONOGRAFIJI *DAS DALMATISCHE*

Autor kritizira nekoliko nedostataka i jednu krupnu netočnost koji se nisu slučajno pojavili u monografiji *Das Dalmatische* (Beč, 1906) koja predstavlja dopunjeno izdanje disertacije Mattea G. Bartolija (Labin, 1873 - Torino, 1946), obranjene 1898. Bartoli je zaslužan što je, nakon jedinog susreta s ispitanikom Antoniom Udinom zvanim Búrbur (Krk, 1897) i usustavljenja dotad dostupne građe, otkrio jedan novi romanski jezik (čiji je zadnji govornik umro 1898. god.), no odgovoran je za prešućivanje nekih važnih podataka (npr. zatajio je datum rođenja svog ispitanika jer bi, da je to uradio, bio morao spomenuti da mu je majka bila Hrvatica). To se „prešućivanje“ može pravdati strahom, da čitatelji ne posumnjaju u dobru kompetenciju zadnjeg govornika. No netočnost se ne može braniti olakotnim razlozima: Bartoli je svjesno netočno „preveo“ ispitanikov aorist prezentom i tako čitateljstvu servirao neistinu koja se nije mogla provjeriti jer je Udina bio mrtav: Udina je na veljotskom izjavio „Mi građani Krka bjesmo svi Talijani“ (mislio je „u doba svoje mladosti“), a Bartoli je preveo *fumo* s „jesmo“ (dakle: 1897.), iako je raspolagao sa šest „primjera“ da se „jesmo“ veljotski kaže *seime*. Serija politički motiviranih „grijeхова“ bujno se razvila kod Bartolija poslije 1930., kad je počeo smatrati veljotski najstarijom formom talijanskog jezika u Dalmaciji. O tome više drugom zgodom.

1. Nepotpuni biografski podaci o Antoniu Udini i njegovoj majci (Mariji Pribić)

Kao što je poznato, prvi ozbiljni dalmatolozi, tj. kasniji sveučilišni profesori Rovinjac Antonio Ive (1851.–1937.) i Labinjanin Matteo Giulio Bartoli (1873.–1946.) donose veoma nepotpune biografske podatke o zadnjem veljotskom govorniku Antoniu Udini zvanom Búrbur: a) u koliko je sati tragično preminuo od eksplozije mine upotrijebljene pri izgradnji ceste na periferiji rodnog mu grada Krka 10. lipnja 1898.; b) da mu se otac zvao Francesco

(lat. *Franciscus*); spominje se da ga je sin zvao *Frane*; c) da je s nepoznatom suprugom imao pet sinova i dvije kćeri čije su godine rođenja neizravno, matematičkim domišljanjem (i to samo nekih) aproksimativno izračunljive. Začudno je da spomenutima i drugim lingvistima koji su djelovali u ozračju tada u Austrougarskoj Monarhiji, Italiji i Francuskoj dominantnog pozitivizma, takvo siromaštvo podataka nije – kako se čini – nimalo smetalo, iako su im gotovo sva službena vrela bila lako pristupačna (matične knjige Župnog ureda u gradu Krku: *LB*, koje sadrže i podatke o danu rođenja koje se redovito desilo par dana prije dana krštenja, *LC* i *RD*). Za naše ciljeve najvažniji mi se čine podaci o roditeljima¹ spomenutog zadnjeg govornika, unikatnog govornog subjekta koga ćemo u nastavku bilježiti u svim padežima kraticom *AUB* (osobito o njegovoj majci).

Odavna sam opazio, čitajući monografije Bartoli, 1906. i, od nedavna, njen jedini poznati talijanski prijevod (Bartoli, 2000.), da razna datiranja koja *AUB* daje u povodu određenih doživljaja iz mladosti (tipa: godine x bio sam u dobi od y godina) nisu u skladu s nekontroliranom novinskom bilješkom o njegovoj dobi na dan smrti (“buon vecchietto di 77 anni”),² po kojoj bi se bio trebao roditi u prvoj polovici 1821. godine. Na moju zamolbu ljubazno mi je javio velečasni gospodin Andrija Depikolzuane, kancelar u Biskupskom ordinarijatu

¹ Za matice koje se čuvaju u Rijeci usp. Senčić (1996., 352–353); tu su navedeni i podaci od kojih su knjiga urađene mikrofilmske kopije koje se mogu konzultirati u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Podatke koje sam tu otkrio tiskao sam *in extenso* u Muljačić (2006.). U ovom članku ograničio sam se na bitno (signature s najnužnijim komentarima). Za ovu temu upotrijebio sam tri sveska matica krštenih (koje Senčić zove 247 K, 248 K, 249 K; obuhvaćaju razdoblja 1815.–1834.; 1828.–1834.; 1834.–1855.; nije mi jasno zašto je ustanovljena knjiga 248 K, možda jer je u tom razdoblju krčki župnik unosio i podatke iz nekih sela u okolici koja se zovu Vrh/Monte, Kornić/Cornicchio). Kao kraticu rabio sam *LB*. Na žalost su podaci o rođenju i krštenju oca zadnjeg govornika nepoznati jer se knjiga za razdoblje 1783.–1814. nije sačuvala. Što se tiče majke, njeno nepostojanje nije važno, jer ona potječe iz obitelji iz kontinentalne Hrvatske (v. niže). Za podatke o vjenčanimu bila mi je dovoljna jedna knjiga, tj. 253 V (1815.–1869.). Za nju rabim kraticu *LC*. Za umrle pregledao sam dvije knjige, tj. 259 U (1815.–1864.) i 260 U (1864.–1901.). Za njih rabim kraticu *RD*.

² U načelu citiram prijevod Bartolijeve monografije (tj. Bartoli, 2000.) koji posjedujem. U iznimnim slučajevima citiram i njen predložak (tj. Bartoli, 1906.) s napomenom da iz tehničkih razloga – izvornik sadrži dva sveska, a prijevod jedan; format je različit – brojke stranica nisu skoro nikada jednake. Bartoli prepisuje iz *La Sera, Supplemento serale al Mattino*, III, 882, Trst, 14. VI. 1898., tj. iz jedinog dnevnog lista koji je zabilježio smrt *AUB* (usp. Bartoli 2000., 11) taj netočni podatak koji nije kontrolirao. Tu i. o. čitamo: “... alla ore 6.30, sulla strada che conduce alla località campestre *ai campi* e che si sta riattando, mentre si caricava una mina questa improvvisamente scoppiò uccidendo quasi sul colpo certo Antonio Udina, buon vecchietto di 77 anni, che stava sopra il sasso per tenere il ferro di carica ... Era l'ultimo d'una generazione che se ne va ed era il solo che conosceva e parlava perfettamente l'antico dialetto romanico di Veglia”. Autor te vijesti nije se potpisao. Bartoli dodaje (*ib.*): “È il veglioto, e questa fu la sua fine”. Preminuo je u 18.30 sati.

Krk, da u prijepisu *Matica umrlih* za 1898., koje su vlasti ostavile Biskupiji, stoji da je AUB na dan smrti imao 74 godine, 8 mjeseci i 13 dana (v. njegovo pismo od 14. siječnja 2004., na kome mu najljepše zahvaljujem). Uputio me da se, ako želim snimak, obratim Državnom arhivu u Rijeci, u kome se čuvaju originalne matice. Njegov ravnatelj prof. Goran Crnković ljubazno mi je snimio stranicu s tim uneskom³ i po mojoj želji potražio u *LB* unesak o AUB rođenju i krštenju. Pošto je iz *RD* razvidno da je AUB bio mlađi nego što je Bartoli naveo, on je pregledao popis krštenih (*LB*) iz druge polovice 1823. Stvar nije išla glatko, jer je AUB bio mjesec dana stariji nego što se čita u unesku o smrti i pokopu: nije se rodio u rujnu nego u kolovožu 1823. godine, i to ne 18. (kako je prof. Crnković pročitao) nego 28. kolovoza i. g.⁴ Hvala mu i na tom snimku.

Veoma je malo važno što je AUB u času smrti bio u 74. godini života (a ne u dobi od 77 godina). Svojevrsnu senzaciju predstavlja, međutim, dosad nepoznati podatak o prezimenu i imenu njegove majke (*Maria Pribich*). Nikome dosad nije palo u oko da Bartoli nigdje ne spominje ime majke svog ispitanika. Teško je vjerovati da ga on nije bio saznao (bilo da ga je upitao, bilo da mu ga je on spontano kazao). AUB govori samo jednom o svojoj majci, ne imenujući je, konkretno u odjeljku koji je Bartoli naslovio *L'ultimissimo veglioto*, u § II. *Le sue conoscenze del veglioto* (usp. Bartoli, 2000., 223). U mom hrvatskom prijevodu taj odlomak glasi:

“Dok je onih osam staraca živjelo, ja sam sa svima razgovarao veljotski. Jer sam ga naučio, kad sam bio malen, kad sam imao tri godine i počeo tako govoriti na veljotskom. Jer me ga je naučila moja baka, i moj otac i moja majka govorili su tako na veljotskome. Govorili su (tako) jer su vjerovali da ih ja ne razumijem, ali ja sam sve razumio, one riječi koje su oni govorili na veljotskome”.

Pošto smo odavna informirani o Bartolijevoj šovinizmu, v. ispod § 3, razlog tog prešućivanja bit će, u prvom redu, politolingvističke prirode. Tekst se Bartolijeve disertacije (1898.) izgubio, ali mislim da on u tom pitanju nije drugačiji. Na moju zamolbu prof. G. Crnković poslao mi je 18. kolovoza 2004. snimak uneska o vjenčanju AUB roditelja; datiran je 11. veljače 1820.⁵ Istim

³ *RD* 260, str. 44, r. broj za tu godinu 18.

⁴ *LB* 247, neobrojeni četvrti unesak na str. 47. Taj i prethodni podatak poslao mi je prof. Crnković u pismu od 4. veljače 2004. Prva brojka tog nadneva naknadno je ispravljena (od “1” na “2”). Pošto je dan krštenja jasan (30. *Augusti* 1823), skoro je sasvim sigurno da se AUB rodio 28. kolovoza 1823. Na takav nadnevak upućuje broj dana u unesku o smrti (13). Unesak krštenja sadrži, uz poznato ime oca (u vertikalnoj rubrici 8) *Franciscus Udina dictus Burbur filius defuncti Antonii Agricola*, i ime majke (*Maria Pribich filia defuncti Ioannis*). Na žalost se, za razliku od prakse u nekim našim župnim uredima u drugoj polovini 19. st., tada nije bilježilo mjesto rođenja roditelja.

⁵ Usp. *LC* 253, stranica nije obrojčena, prvi unesak. Dne 11. veljače 1820. vjenčali su se Franciscus Udina Agricola, katolik, star 37 godina, i *Maria Pribich*, katolkinja, čije se zanimanje ne navodi, stara 21 godinu (čisto računski mogli su biti rođeni oko 1783., odnosno oko 1799.

pismom dobio sam snimak uneska o vjenčanju AUB s Nicolettom Mariom Collizza, obavljenom 15. veljače 1846.⁶

godine, što se ne može točno utvrditi, jer *LB* za 1783.–1814. nije sačuvan. Zanimljivo je da se podaci o dobi u času smrti ne slažu s dobi na koju se aludira na dan vjenčanja. Prema *RD* 259, str. 93, Marija je umrla 5. kolovoza 1855. sa 62 godine, iz čega bi se dalo zaključiti, ako je ta dob točna, da se rodila oko 1793., dakle da je na dan vjenčanja imala 27 godina. Frane je umro (usp. *RD* 259, r. br. 103, 9. srpnja 1858.) u dobi od 79 godina, iz čega bi se dalo zaključiti da se rodio oko 1779. godine, dakle da je na dan vjenčanja imao 41 godinu. Pošto u krčkim maticama nisam našao drugih osoba s prezimenom *Pribić*, zaključio sam da Marija nije tu rođena. Mogućnost da ju se barem približno locira pruža nam abecedni popis svih prezimena stanovnika S. R. Hrvatske prigodom popisa stanovništva u 1948., dakle 128 godina poslije citiranog vjenčanja (usp. Putanec – Šimunović 1976., 532). Od 18 tu navedenih lokaliteta, svi su, osim Zagreba, eminentno štokavski. Iz najnovijeg *Telefonskog imenika za Zagreb i Zagrebačku županiju* (str. 1188–1189) razvidno je da nešto manje od polovine pretplatnika/-ica s tim prezimenom ima osobna imena koja su karakteristično srpska ili veoma rijetka među Hrvatima. Na žalost onome tko bi htio pregledati za razdoblje 1790.–1800. u mjestima gdje su 1948. bili zabilježeni *Pribići* katoličke, grkokatoličke i pravoslavne matične knjige, nitko ne može garantirati da je *Pribića* tada bilo u tim mjestima (i samo u tim mjestima). Podatak iz 1820. da se Marija *Pribić* udala kao katolkinja ne mora nužno značiti da se rodila u katoličkoj obitelji. Međutim, skoro je sasvim sigurno da se radi o nečakavki, dakle najvjerojatnije o štokavki. Ta se pretpostavka slaže s duhovito opisanom AUB mladenačkom dogodovštinom. Njegov ga je otac kanio oženiti s jednom djevojkom iz Vrbnika (čakavskog gradića koji leži oko 12 km sjeveroistočno od grada Krka) koja se zvala Frana (prezime nije poznato). Kako ona nije znala drugi jezik osim svoga (vrbnički govor, u kome upitna zamjenica glasi *če*, i danas udaljeniji čakavski susjedi teško razumiju), AUB je silom prilika u tijeku dvadesetak ljubavnih i poslovnih sastanaka s njom navodno naučio dovoljno "*lingua slava*". Pretpostavljam da je Bartoli iz njegove "izjave" brisao svaku aluziju na štokavski koji je taj sedamnaestogodišnjak imao prilike naučiti od svoje majke. Prevodim na hrvatski njegovu dobroćudnu izjavu kako suviše ne žali što je, iz straha pred vrbničkim mladićima, odustao od zaruka: "Najzad mi je dosadilo, jer sam se pobjojao da se tamošnji mladići ne nabacuju na mene kamenjem i da me ne "ubiju" zbog nevjeste ... koju sam na taj način izgubio krivnjom onih mladića, ali sam zato naučio u potpunosti školu slavenskoga jezika". Bartoli to izražava vrlo diplomatski. Prevodim ga doslovno: "... ali sam zato naučio slavenski jezik (školu slavenskoga), čitavu". N. B. Veljotski lik neodređene zamjenice u jednini muškog roda *toč* odnosi se na jedninu muškog roda glotonima *slav*. Poznato je da su neki Krčani nekoć smatrali da su čakavski i štokavski dva jezika od kojih su prvi zvali *slavo*, a drugi *valacco* (ta je "razlika" postojala pred oko 150 godina i u govoru nekih hrvatskih sela na jugoistočnoj strani otoka Krka, v. Lovrić 1997., 196). To je interhrvatsko "otuđenje" na nekim dijelovima Krka bilo poznato i Romanima. Bartoli namjerno bez komentara opisuje te AUB početne teškoće u sporazumijevanju s vrbničkom obitelji koje je mogao postati zetom. Bartoli (2000., 225, *ib.*, prethodni § 23) piše: "Dunque essi parlavano tutti in slavo ed io in italiano perché io non capivo niente (di slavo), ed una che si chiama Francesca (N. B. u veljotskom izvorniku stoji lik *Frâne*) – ancora è viva (ella) – dice: "Parlate così, in slavo, come noi qui". Ma io risposi che non sapevo parlar in slavo, ed ella (torna) a rispondere che mi fermi li, che ella m'insegnerà tutto (a) parlare in slavo". Meni je jasno, da neki Roman bez ikakva znanja hrvatskoga nije mogao (i ne bi ni danas u najmodernijoj školi za strane jezike mogao) naučiti u dvadesetak sati pristojno govoriti hrvatski. Očito je AUB imao neko dosta dobro "predznanje". Bartoli ga je, kao i ime njegove majke, svjesno prešutio!!!

⁶ Usp. *LC* 253, br. 253.

U Hrvatskom državnom arhivu otkrio sam 22. rujna 2004. u RD 259 još neke podatke.⁷ U istom arhivu našao sam 19. prosinca 2005. da se, kako se čini, jedina sestra zadnjeg veljotofona Francisca Lorenza, za koju sam već znao da je vrlo mlada umrla 12. listopada 1840.,⁸ krstila u Krku 14. kolovoza 1831.⁹

Za našu temu nisu suviše važni biografski podaci o brojnoj djeci AUB-a i njegove supruge pa njih nisam istražio.

2. O jednom tek sad uočenom netočnom prijevodu s veljotskoga na talijanski

U poglavlju 45. *Casa, famiglia – Chiesa, religione – Città, stato, nazione* (Bartoli, 2000., 244–247) Bartoli (čija pitanja nisu zabilježena) očito je pitao svog ispitanika kojemu narodu pripada. AUB je odgovorio: “*Nojiltri fume ne la čituoet de vikla toč kuinč tal’an ... nojiltri tal’imi di vikla*”.

Bartoli je tu izjavu ovako preveo na desnoj polovini stranice: “Noi siamo nella città di Veglia tutti quanti I t a l i a n i ... noi Italiani di Veglia” (usp. Bartoli, 1906., II, stupac 60; Bartoli 2000., 247, odnosno stupac 58). Svi dosad spomenuti nedostaci zasnivaju se na odsutnosti. Ovaj je teži, jer se radi o, po mom mišljenju, namjerno netočnom prijevodu. AUB je upotrijebio prvo lice množine prošlog svršenog vremena pomoćnog glagola koji znači “biti” (infinitiv mu nije sačuvan u veljotskome), što je Bartoli morao prevesti talijanskim likom *fummo* “bjesmo”. On je, međutim, taj lik preveo sadašnjim vremenom *siamo* “jesmo”, čime je grubo izopačio iz političkih motiva izjavu svog ispitanika. AUB je htio reći da su stanovnici grada Krka u doba njegove mladosti (tj. oko 1850.) bili praktički (skoro) stopostotno talijanski opredijeljeni (ovdje ne ulazim u pitanje, koliko je među njima bilo potalijančenih Hrvata i kakvo je bilo njihovo poznavanje lokalnog mletačkog govora i književnog talijanskog jezika). Bartoli (2000., 11) bilježi da je prema zadnjem popisu stanovništva koje su austrijske vlasti izvršile u prosincu 1900. u gradu Krku (*incluso il suburbio*, tj. “uključujući i predgrađe”) bilo okruglo 1400 Talijana i 140 “Srbo-Hrvata”, preciznije 1435 građana s talijanskim jezikom, 132 sa “srpsko-hrvatskim”, 50 ostalih (njemački, slovenski) te 32 “stranca”, tj. Talijana iz Italije, stanovnika Rijeke i “Banovine” (tj. onih kojima upravlja hrvatski ban). Postotak Talijana

⁷ U to se doba skoro uvijek poštivao nepisani “zakon” da prvi muški unuk nosi djedovo ime. Mislim da je Antonio Udina, preminuo 2. studenoga 1832. u dobi od 68 godina (dakle, navodno rođen oko 1764.) (usp. RD 259), bio djed našeg AUB po ocu. S obzirom na slabu akribiju tadašnjih župnih ureda, vjerojatnije je da se taj rodio 1755. godine. Njegova supruga mogla bi biti Caterina Udina, umrla u dobi od 74 godine, preminula brzo nakon njega, tj. 5. studenoga 1832. (usp. RD 259). Od nje je maleni AUB naučio veljotski.

⁸ Usp. RD 259: “*Francisca Francisci Udina dicti Burbur filia*”.

⁹ Usp. LB 248, str. 115.

u gradu Krku bio je tada vrlo visok, priznaje Strčić (1998., 254) koji donosi slične brojke, doduše nešto bolje za Hrvate, iz god. 1890./91. (508 Hrvata u općini Krk; razlika je nastala jer su vlastodršci kasnije dozvolili, da se neka sela s hrvatskom skoro stopostotnom većinom odvoje od općine Krk). Te ga brojke suviše ne zabrinjavaju, jer je tada na otoku Krku živjelo 92,5% Hrvata. AUB je pred smrt osjetio da “stoljetni vlastodršci” pomalo ali sigurno gube svoju većinu. Zanimljivo je da je Bartoli tu svoju manipulaciju uveo i u Glosar (2000., 327) gdje spominje, doduše, i sedam etimološki ispravnih likova za I. lice množine sadašnjeg vremena indikativa (*seime* i sl.) koje su jedine navedene u morfološkim poglavljima §§ 467–468 pod naslovom SUM (na str. 446–447). U § 479 CANTAVI donosi neke novije likove za prošlo nesvršeno vrijeme, ali se ne trudi da dokaže da *fume* ne spada u *passato remoto*. Iz svega je razvidno da ni sam nije bio čvrsto uvjeren da *fume* znači “jesmo”.

3. Prerastanje Bartolijeva nacionalizma u šovinizam (v. osobito Bartoli, 1930.¹⁰)

Mnogi Bartolijevi politolingvistički stavovi s pravom su kritizirani i.

¹⁰ Prigodom nešto zakašnjele proslave stogodišnjice rođenja najvećeg talijanskog lingvista Ottocenta G. I. Ascolija (Gorizia/Gorica, 16. srpnja 1829. – Milano, 21. siječnja 1907.), održane 25. svibnja 1930., tj. usporedo s proslavom 15. godišnjice ulaska Italije u Prvi svjetski rat (24. V. 1915.), Bartoli je nestručnom slušateljstvu pokušao objasniti kako je taj genijalni samouk uspio naučiti dvadesetak jezika bez mature i sveučilišne diplome i postati osnivač Katedru za komparativnu gramatiku i istočne jezike (Milano, 1861.), preimenovanu kasnije u Katedru za komparativnu povijest klasičnih i romanskih jezika, i. o. i jer je živio u gradu gdje su se uz talijanski, furlanski i venecijanski mogla čuti i tri strana jezika (njemački, slovenski i hebrejski jezik svetih knjiga – Ascoli je bio židov). Pri tome je, sasvim u skladu s politikom tadašnjeg režima, pokušao minimizirati ulogu sredine za njegovo poznavanje slovenskog jezika, ignorirajući popriličnu brojčanu snagu slovenskog jezika u samom gradu i dominantnu u Goričkoj grofoviji (o čemu v. Czoernig, 1987., odn. njemački izvornik, 1873.). Tu i. o. čitamo:

“ma non esageriamo quanto allo sloveno: in quei tempi – si badi prima del ‘66 – e negli ambienti dove il colto giovane viveva e conversava, lo sloveno si udiva ben poco e ancora meno si leggeva. E se mai l’Ascoli ha imparato lo sloveno (si noti che egli era un sommo linguista e non un semplice poliglotta), egli lo avrà imparato o studiato – insieme con altre lingue slave – molto più a Milano che a Gorizia. Similmente il Tommaseo studiò il serbo-croato a Firenze, molto più che a Sebenico” (Bartoli, 1930., 99).

Dodatak koji se tiče hrvatskoga mnogo je šovinstičkiji nego prvi dio citata. Bartoli kanda ne zna, da je majka N. Tommasea (Šibenik, 9. listopada 1802. – Firenca, 1. svibnja 1874.) potjecala iz bračke obitelji Kevešić, da su se njeni pređi bili sklonili na Brač iz rodne Hercegovine bježeći pred otomanskom agresijom te da je N. Tommaseo napisao na hrvatskome knjigu *Iskrice* (Zagreb, 1844.). Suvremeni talijanski putopisac A. Magno Marzo (2003., 122–124) u to ne sumnja. Nije jasno od koga je Tommaseo mogao naučiti hrvatski u Firenci gdje za vrijeme njegova boravka (1859.–1874.) nije postojala slavistika. Na stranu podatak, da je broj Talijana u Šibeniku bio minimalan. što ne čudi pošto se radi o jedinom gradu u Dalmaciji koji nisu osnovali Rimljani (ili Grci), već Petar Krešimir IV. Među retcima se iščitava ono što nije rečeno: Šibenik 1930. god. još nije “otkupljen” pa su slični hrvatohulni ispadi “logički”.

o. od S. Timpanara¹¹ i (dvaput) od Tullia De Maura¹² (koji se inače složio s

¹¹ Srž Timpanarove primjedbe koju De Mauro dvaput spominje (1964., 583; 1980., 109) u prijevodu glasi: “Ma kako bio zanesen jezikoslovljem, savršeni iredentist nije smio poznavati nijednu slavensku riječ” nije sasvim primjerena. I za iredentiste je vrijedila rimska sentencija *Et ab hoste discere!* Da je Ascoli kojim slučajem naučio slovenski u Ljubljani, to mu nitko ne bi smio zamjeriti, ali u Goriziji ga praktički navodno nije imao od koga naučiti!

¹² Citiram noviji De Maurov rad (1980.) jer taj sadrži, u odlomku ključnom za našu temu (str. 108–109), neke manje izmjene i dopune. Tu čitamo i. o.:

“Di famiglia istriana, il Bartoli sin dai primi anni del secolo era stato particolarmente sensibile all’irredentismo: risalgono al 1903 le sue *Lettere giuliane* (Capodistria 1903), in cui aveva sostenuto e difeso l’italianità dell’Istria. L’irredentismo lo spinse a prese di posizione favorevoli all’espansione dei confini italiani oltre le linee di demarcazione etnico-linguistica, sì da includere anche nuclei slavi: collaborò così, nel 1915, al volume *Il diritto dell’Italia su Trieste e l’Istria* (Torino 1915) e, a guerra finita, dette del suo atteggiamento una nuova testimonianza in una ‘lettera glottologica’: *Le parlate italiane della Venezia Giulia e della Dalmazia: lettera glottologica a un collega transalpino (con una cartina paleografica)*, in “La geografia”, VII (1919–20), pp. 194–204. La componente nazionalistica non doveva più spegnersi nell’animo del Bartoli”. N. B. Ispravi *paleografica* u *poleografica*. *Poleografia* znači “urbani zemljopis”. S tim zemljovidom B. je nastojao uvjeriti jednog od tada najuglednijih francuskih lingvista A. Meilleta, koji se zalagao za slavenstvo hrvatskog odnosno slovenskog dijela tzv. Julijske krajine, da je većina u selima manje važna od one u gradovima. Nacionalna sveučilišna knjižnica posjeduje na žalost drugo izdanje te bibl. jedinice u obliku samostalne brošure, objavljeno u Grottaferrati (1919.), bez toga zemljovida.

U nastavku inkriminiranog odlomka De Mauro prati Bartolijevo djelovanje na žalost samo do 1941. (Dubrovnik). Trebao ga je slijediti do 1946. Tu čitamo podosta o govoru iz 1930. itd.:

“Il 25 maggio 1930 ... il Bartoli (ubuduće il B.) non esitò a mettere in dubbio che l’Ascoli (ubuduće l’A.) giovinetto conoscesse lo sloveno (p. 99): “il perfetto irredento, anche se appassionato di linguistica, non doveva conoscere una parola di slavo!”³ Nella stessa commemorazione il B. ricordava “l’età dei comizi inconcludenti, quando l’A. invano ricordava al fiacco governo d’Italia il suo preciso dovere di attendere a togliere forza ai nemici delle istituzioni e non già contribuire colla sua fiacchezza ad aumentarla” (p. 100). Ma il testo del *Professore socialista* dell’A. dal quale il B. citava queste ultime parole suonava ben diverso nella sua interezza (cfr. Timpanaro, p. 354, n. 184). La passione nazionalistica spingeva il B. a vedere nell’A. non solo un precursore dell’irredentismo, ma perfino un precursore delle polemiche antidemocratiche in pro d’un governo “non fiacco”, non infastidito da “comizi inconcludenti”. In tal modo, la simpatia che il B. nutrì per l’A. restò inoperante per quanto concerneva i motivi democratici e antirazzisti che animavano il pensiero linguistico ascoliano e che restarono senza eco nel B. E se è vero che dal suo sciovinismo il B. non trasse pratici vantaggi (così Timpanaro), è anche vero che lo sciovinismo, come lo allontanò dalla integrale comprensione del pensiero ascoliano, così lo spinse a ritenere accettabili le tesi razzistiche diffuse da Pende (nell’art. del marzo 1934, *Biologia delle razze e unità spirituale mediterranea*, in “Nuova antologia”, marzo 1934, citato dal B., come una cosa seria, in *Saggi di linguistica spaziale*, Torino 1945, pp. 31, n. 110) e a parteggiare per il regime fascista (*Questioni linguistiche e diritti nazionali* [discorso inaugurale dell’anno accad. 1933–34], in “Annuario della R. Università di Torino”, DXXX (1933–34), pp. 15–26; *Una repubblica italo-slava*, in “Primato” [riv. diretta da G. Bottai], II, 1° nov. 1941, pp. 19 s.). N. B. Tu se govori o Dubrovačkoj Republici. Na dnu str. 109 čitamo bilješku: 3. S. Timpanaro jr., *Classicismo e illuminismo nell’Ottocento italiano*, Pisa, 1965, pp. 353–354; e cfr., per i precoci interessi slavistici di A., P. Rezzi, *Gli interessi slavistici* di G. I. Ascoli, in “Studi goriziani”, XXXII (1962).

Timpanarom da Bartoli nije stekao za vrijeme fašizma nikakve materijalne koristi i priznao mu ono što ostaje pozitivno u njegovim radovima iz opće lingvistike). A. Kovačec (1983., 485) se pozabavio samo jednim manje važnim stavom (koji se tiče istroromanskoga).

4. Motivi Bartolijevih neznanstvenih postupaka

Samo se biografska prešućivanja mogu (malim dijelom) shvatiti nepolitički: Bartoli se bojavao da bi građa koju je dobio od AUB mogla biti diskreditirana, ako bi javno priznao da je AUB imao hrvatsku majku i prema tome očito bio od rođenja dvojezičan (manje mu je smetalo što je “priznao” da je AUB sa 17 godina (ponešto) naučio “slavenski jezik”). Mnogo važnije čine mi se emocije koje su Bartolija, iredentista na najboljem putu da postane imperijalist, vezivale za carski Rim. Očito je podsvjesno mislio, da bi objavljivanje prezimena majke njegova “heroja” predstavljalo svojevrsno političko svetogrđe kad je riječ o “mučeniku rada, s kojim je stara generacija autohtonih Latina iz Ilirije dostojno za uvijek nestala”.¹³

Što se tiče čisto političkih “grjehova” iz §§ 2 i 3, tu mu se ne mogu naći “olakšavajuće okolnosti” osim jedne “kumulativne”, tj. da je postotak iredentista (što je onda značilo prvenstveno germanofoba i slavofoba) među talijanskim lingvistima rođenima u bivšoj Austrougarskoj (i, ponekad, u Švicarskoj) bio mnogo veći nego onaj među njihovim kolegama rođenima unutar talijanskih granica iz 1870.¹⁴

¹³ Bartolijevo izvješće (Bartoli, 1899.) pročitao je u ime *Balkan Commission* na sjednici dotičnog razreda Carske akademije akademik dvorski savjetnik V. Jagić. Bartoli hvali svog ispitanika koji je umro 10. VI. 1898. “(von einer Mine in die Luft gesprengt!)” ... “welcher lange Zeit der Einzige war, der des Vegliotischen neben dem heutigen Vegliesanischen (Venetianischen) mächtig war. Dies ist nicht so sehr seinem sehr hohen Alter (er ist im 77. Lebensjahr gestorben) als viel mehr dem ganz aussergewöhnlichen Gedächtnisse des bescheidenen Arbeiters zu verdanken, dieses Martyrers der Arbeit, mit dem würdig die alte Generation der (einheimischen) Latiner Illyriens für immer schloss”.

¹⁴ Najpoznatiji predstavnici te skupine bili su osim Bartolija Carlo Battisti, Pier Gabriele Goidànich, Ascolijev nasljednik u Milanu Švicarac Carlo Salvioni (taj “patrocinatore di un irredentismo ticinese ... non trovava alcuna vera rispondenza nei sentimenti della popolazione della Svizzera Italiana”, usp. Timpanaro, 1962., 800) i Giuseppe Vidossi(ch). Stariji lingvisti, koji su djelovali u doba kad je Italija bila član Trojnog saveza između Njemačke, Austrije i Italije), nisu bili iredentistički “kopci”: A. Mussafia se smatrao “talijanskim Austrijancem” (a ne austrijskim Talijanom); slično je mislio i G. Ascoli. To ih nije sprječavalo da traže poboljšice za italo fonu manjinu, na pr. osnivanje sveučilišta s talijanskim nastavnim jezikom u Trstu (što im nije uspjelo). Oni najmlađi (na pr. Arturo Cronia rođen 1896.) nisu zbog godina mogli biti istaknuti iredentisti.

5. Naredni zadaci

Iako Bartoli nije krio u nekim dokumentima da smatra stariji dalmatski “predmletačkim” talijanskim jezikom Dalmacije u njenim venecijanskim granicama,¹⁵ on je sve do sredine tridesetih godina stavljao u prvi plan dalmatski kao novootkriveni romanski jezik koji je on prvi znanstveno opisao usprkos oskudnoj dokumentaciji, što je bio glavni razlog da vrlo mlad (s 34 godine) 1907. god. bude imenovan sveučilišnim profesorom u Torinu. Njegova koledljivost nije dosada s te točke gledišta dovoljno istražena. Na sreću su mladi talijanski lingvisti skoro svi priznali lingvistički status dalmatskog jezika za koji je, u doba kasnog strukturalizma, pronađena uvjerljiva sintetska “formula”.¹⁶ No kako znanstveni modeli stalno evolviraju (osobito u području humanističkih znanosti), to pitanje treba “reaktualizirati” u sklopu najrecentnije sociolingvistike.¹⁷

Koliko mi se čini, Arhiv Bečkog sveučilišta ne krije u ovom pitanju više nikakvih tajni.¹⁸ Mladi istraživači bi trebali ići u Torino da vide što se

¹⁵ Prve naznake za to v. u Bartoli (1899., 180; 2000., tj. posvetu roditeljima na str. XIII–XIV, datiranu “Presso del Quarnaro”, estate 1906, čije lociranje aludira na čuveno mjesto u Danteovu *Infernu* (pjevanje IX, polustih 113 – stih 114): “... *Pola presso del Quarnaro / Ch’Italia chiude e i suoi termini bagna*”. Takvi iredentisti poštivali su, barem privremeno, granicu između rimske REGIO X VENETIA ET HISTRIA i provincije DALMATIA na rijeci Raši (pri čemu je Pula ostajala u Italiji, ali ne i Labin < ALBONA). Ekstremniji su pomišljali već onda na cijelu Dalmaciju i Boku kotorsku u venecijanskim granicama, koje je Austrija bila uspjela 1878. proširiti do Spiča (tj. područja koje obuhvaća prostor od Paštovića, koji svršavaju s Buljaricom, do Šušnja, a kojim počinje grad Bar; naziv čuva uspomenu na porušeni benediktinski samostan HOSPITIUM potomci čijih kmetova su i danas dijelom katolici). Oni najmlađi (iz 1941.) sročili su slogan s dvije rime (*Da Izza a Spizza*, tj. “Od Ičića (kod Opatije) do Spiča”).

¹⁶ Zamboni (1998., 951) dijeli čitavu Romaniju u četiri podareala, koji se osnivaju na dvama binarnim kriterijima: a) očuvanje/sonorizacija intervokalnih bezvučnih fonema /p/, /t/, /k/, /s/; b) geminate se čuvaju / geminate se degeminiraju. Po tom modelu tzv. balkanoromanski u širem smislu čuva bezvučne foneme i degeminira geminate. Tako što ne postoji nigdje u Italiji.

¹⁷ Potpisani je konstruirao na tom smjeru nov vlastiti model.

¹⁸ U nadi da će ocjena Bartolijeve izgubljene disertacije (1898.) sadržavati kritičke primjedbe jednog ili oba ocjenjivača u svezi s prešućivanjem AUB majke i inkriminiranim prijevodom od *fume* pisao sam u Beč (Universitätsbibliothek Wien, I, Dr. Karl Lueger-Ring I, 1010 Wien) s molbom da mi se pošalju fotokopije Ocjene (njem. *Gutachten*) i drugi akti u svezi s Bartolijevim doktoratom. To je uradio *Archiv der Universität Wien*, Postgasse 9, A – 1010 Wien. Rezultat me donekle razočarao. Ocjena je lapidarna (dvanaestak redaka) i, jasno, ne ulazi u takve “sitnice” koje su možda zaintrigirale prvog ocjenjivača (ako ju je pažljivo pročitao) pošto on, i kao Švicarac, nije mogao biti “osumnjičen” da ima razumijevanja za velikotalijanske makinacije (ali o tome nije ostavio pisanog traga). U mom prijepisu ostavio sam švicarski pravopis (imenice s malim početnim slovom i grafiju -ss- umjesto β). Ona glasi: 1141. *Gutachten über die dissertation des cand. M. Bartoli Nuovi contributi allo studio del dialetto veglioto*. In seiner dissertation “Nuovi contributi allo studio del dialetto veglioto” giebt (sic) kand. phil. M. Bartoli einen teil der lautlehre eines nur von *einem* individuum gesprochenem aber äusserst interes-

tu, u trima poznatim ustanovama, može naći među knjigama, špaltama, bilježnicama i pismima iz ostavštine M. G. Bartolija (uvjeravaju me, da je mnogo toga teško čitljivo).¹⁹ I, na kraju, preostaju zadaci na dugi rok koji se jednim dijelom mogu realizirati u krčkim matičnim knjigama, koje postoje mikrofilmirane u Zagrebu (v. Senčić, 1996., 352) ako se odbiju izgubljeni *LB* od 1783. do 1814. i četiri sveska koja još čekaju na restauraciju pa još nisu snimljena (nije mi poznato da li se mogu studirati u Rijeci). Po mom mišljenju, bilo bi vrlo korisno poznavati osnovne biografske podatke sa zemljopisnim podacima o mjestima rođenja i smrti za sve direktne pretke Antonia Udine Burbura iz barem triju generacija, dakle *grosso modo* od ca. 1720. dalje. Od toga su nam poznati uglavnom podaci o roditeljima i o njihovim roditeljima (dva djeda i dvije bake) s očeve strane. Podaci predaka s prezimenom Pribić vrlo su oskudni. Za majku nam nisu poznati nadnevak i mjesto rođenja, o njenom ocu znamo samo ime u latinskom obliku (*Ioannis*), o njenoj majci ni to, o njenim dvama djedovima i dvjema bakama nemamo ni najmanjih podataka. To praktički znači da nema podataka ni o jednom od četiriju pradjedova i ni

santen dialektes. Wohl war namentlich von Ive der dialekt schon bearbeitet, aber Bartoli hat wesentlich genauer beobachtet als seine vorgänger, hat das neue material wissenschaftlich in meistergültiger weise verarbeitet, durch nachforschungen in alten urkunden mancherlei historisch wichtige belege gefunden und in der einleitung die verschiedenen etymologischen fragen mit grosser sachkenntnis und selbständigem urteile behandelt. Die Zulassung des kand. zu den weiteren rigorosen prüfungen wird demgemäss beauftragt.

Wien 2 Juni 98 W. Meyer-Lübke als referent Mussafia als Correferent (N. B. Veliko C po austr. pravopisu)

U istom dosjeu čuva se, pod r. br. 1141, molba mladog doktora da mu se vrati (čini se jedini) primjerak njegova aprobiranog doktorskog rada u svrhu dotjerivanja za tisak. Ona glasi:

Löbliches Dekanat!

Ergebenst Gefertigter stellt die Bitte ein, löbliches Dekanat wolle ihm seine im Sommer-Semester 1898 approbierte Dissertation (Nuovi contributi allo studio del dialetto veglioto) behufs Verbesserungen zur Drucklegung ausfolgen.

Wien, am 25. October 1898 Dr Matthäus Bartoli

IX Lazarethgasse 18 Th. 8

Istog su dana kompetentne osobe (*Der Decan Tomashek* i oba ocjenjivača) potpisima odobrile da se Bartolijevoj zamolbi udovolji što je on u lijevom donjem uglu molbe vlastoručno potvrdio ("Ich bestätige die Dissertation erhalten zu haben. Dr Matthäus Bartoli Wien am 3 November 1898.).

Da li taj rukopis još negdje postoji, pokušao je bezuspješno ustanoviti Aldo Duro, odgovoran za prijevod (Bartoli, 2000., str. X). Ni ja dosad nisam bio bolje sreće, iako sam se obratio na ustanove koje čuvaju Bartolijevu ostavštinu, v. bilj. 19).

¹⁹ To su: a) *Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano*. Università degli Studi di Torino, Palazzo delle Facoltà Umanistiche dell'Università, Via S. Ottavio 20, I – 10124 Torino (osoba za vezu: dott. Giovanni Ronco); b) *Biblioteca del Dipartimento di Filologia, Linguistica e Tradizione classica dell'Università di Torino*, pozicija *Fondo Bartoli*; c) *Biblioteca centrale della Facoltà di Lettere e Filosofia*, u kojoj se čuva "Ex biblioteca Bartoli".

o jednoj od četiriju prabaka Antonia Udine (naravno ni o jezicima odnosno dijalektima koje su oni i potomci nekih od njih govorili).

Konačno, bilo bi dobro ustanoviti koji su leksemi postojali *isključivo* u ve-ljotskom idiolektu Antonia Udine Burbura.

Upotrijebljena djela:

- BARTOLI, MATTEO GIULIO, 1898. *Nuovi contributi allo studio del dialetto veglioto*. Dissertazione. Universität Wien, 1998. PN 1141. 2245.
- Isti, 1899. "Über eine Studienreise zur Erforschung des Altromanischen Dalmatiens". *Anzeiger der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe* 36: 160–180.
- Isti, 1906. *Das Dalmatische. Altromanische Sprachreste von Veglia bis Ragusa und ihre Stellung in der Apennino-Balkanischen Romania, I–II*, Wien, Alfred Holder, K. u. K. Hof- und Universitäts-Buchhändler. Buchhändler der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Isti, 1930. "G. I. Ascoli. Commemorazione tenuta al Teatro Verdi di Gorizia il 25 maggio 1930 dal prof. Matteo Bartoli della R. Università di Torino". *Ce fastu?* VI, 6: 97–102.
- Isti, 2000. *Il Dalmatico. Resti di un'antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Romània appennino-balcanica* a cura di Aldo Duro. Roma. Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani.
- CZOERNIG, CARL VON, 1987. *Gorizia "la Nizza austriaca". Il territorio di Gorizia e Gradisca, I–II*. Gorizia, Cassa di Risparmio. N. B. Radi se o prijevodu njemačkog izvornika (Wien, 1873.).
- DE MAURO, TULLIO, 1964. "Bartoli, Matteo Giulio", u: *Dizionario biografico degli italiani*, vol. 6. Roma: 582–586.
- Isti, 1980. "Matteo Giulio Bartoli e la neolingvistica", u: Isti, *Idee e ricerche nella cultura italiana*. Bologna, il Mulino: 105–113.
- GEBAUER, FRANZ, 1936. *Verzeichnis über die seit dem Jahre 1872 an der philosophischen Fakultät der Universität Wien eingereichten und approbierten Dissertationen. Band II*. Wien.
- IVE, ANTONIO, 1886. "L'antico dialetto di Veglia". *Archivio Glottologico Italiano* 9: 115–187.
- Isti, 1971. *Le memorie inutili (Ricordi di un docente)*, u: Radossi (prir.), 49–125.
- KOVAČEC, AUGUST, 1983. "Bartoli, Matteo Giulio (Matej)", u: *Hrvatski biografski leksikon I*, 484–486 (s 1 ilustracijom).
- LB = *Libri baptizatorum in ecclesia*.
- LC = *Libri copulatorum*.

- LOVRIĆ, ANDRIJA ŽELJKO (ur.), 1997.: Tomašić, Fabijan – Lovrić, Mihovil: “Arhaična pučka predaja u ‘cakajščini’ brdskih sela na otoku Krku”. *Čakavska rič* XXV: 167–199.
- MARZO MAGNO, ALESSANDRO, 2003. *Il leone di Lissa. Viaggio in Dalmazia*. Milano: Il Saggiatore.
- MULJAČIĆ, ŽARKO, 2006. “Contributi alla biografia di Antonio Udina Búrbur”, u: Bombi, Raffaella et al. (ur.). *Studi linguistici in onore di Roberto Gusmani*. Alessandria, 1281–1294.
- PESCHL, OTTO, 1963. “Wiener Slavistische Dissertationen in der Universitätsbibliothek Wien 1872–1962”. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 10: 195–205.
- PUTANEC, VALENTIN – ŠIMUNOVIĆ, PETAR, 1976. *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. Zagreb.
- RADOSSI, GIOVANNI (prir.), 1971. *Quarto concorso d’arte e di cultura ISTRIA NOBILISSIMA. Antologia delle opere premiate*. Trieste – Fiume.
- RD = *Registra defunctorum*.
- SENČIĆ, ALBINO, 1996. “Inventar zbirke matičnih knjiga Povijesnog arhiva Rijeka 1560–1947”. *Vjesnik Povijesnog arhiva u Rijeci* 38. Rijeka: 315–387.
- STRČIĆ, PETAR, 1998. “Otok Krk u doba ‘posljednjeg’ dalmatofona Antona Udine Burbura (XIX. st.)”. *Folia onomastica Croatica* 7: 237–268.
- TIMPANARO, SEBASTIANO, 1962. “Carlo Cattaneo e Graziadio Isaia Ascoli. II. L’influsso del Cattaneo sulla linguistica ascoliana”. *Rivista storica italiana* LXXIV: 757–802.
- ZAMBONI, ALBERTO, 1998. “La classificazione storica delle lingue romanze. IV. L’italo-romanzo”, u: Holtus, Günter – Metzeltin, Michael – Schmitt, Christian (ur.). *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL)*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag: 948–955.

Su alcune “omissioni” e su una traduzioncella intenzionalmente sbagliata rimaste finora inosservate nella monografia *Das Dalmatische* di Matteo Giulio Bartoli (1906)

Riassunto

Il movente che mi permise di identificare alcuni “peccati politolinguistici” del Bartoli non aveva come scopo di provare che lui (e non fu solo nella sua generazione) in pratica usava spesso capovolgere la nota massima in: *Amica veritas, sed magis amicus Plato*. Volevo semplicemente controllare se fosse vero che il suo celebre esaminando, ossia l’ultimo vegliotofono, fosse morto il 10 giugno 1898 all’età di 77 anni. La matricola rispettiva della parrocchia di Krk / Veglia non lo permette (era più giovane di due anni e passa). Il rispetti-

vo *Liber baptizatorum* prova che era nato il 28 agosto 1823. Nessuno impediva al Bartoli di ricorrere alla stessa fonte. Sono quasi certo che lui lo abbia fatto ma che abbia poi deciso di non renderlo pubblico visto che nell'atto di battesimo figurava anche il nome di sua madre finora ignoto che si chiamava, in ortografia latina, *Maria Pribich*. Una slava (secondo ogni probabilità una croata oriunda dalla Croazia continentale, dunque una stocava) come madre dell'ultimo "Latino dell'Ilirico"! Pubblicarlo sarebbe stato un 'sacrilegio' e forse avrebbe anche nociuto alla credibilità dei materiali pubblicati in Bartoli 1906. La traduzione travisata investe una breve frase: l'ultimo vegliotofono Antonio Udina detto il Búrbur intendeva constatare, con rammarico, che gli abitanti della città di Krk / Veglia, nel 1897, non erano più (quasi) tutti quanti italiani come lo furono nei tempi della sua giovinezza non sapendo che il dotto dottorando l'avrebbe "frainteso" (per non dire "falsificato"). Si tratta di una sola forma verbale, del veglioto *fume* (proveniente chiaramente dal latino FUIMUS) che il Bartoli "tradusse" con *siamo*: "Noi siamo nella città di Veglia tutti quanti Italiani". Chi confronta simili misfatti con quelli di impronta fascista (Bartoli, 1930.) sarà indotto a parafrasare il detto di un Grande, si capisce *in peius*: "C'est un système où tout se tient". Con ciò non intendo svalutare i risultati del Bartoli nel campo della linguistica generale mondiale. Ma dire cose non provate, per es. che Graziadio Isaia Ascoli fosse stato quasi un prefascista, che abbia imparato lo sloveno a Milano (e non nella nativa Gorizia) e che, per giunta, N. Tommaseo, figlio di madre croata e autore di un libro stampato in croato (nel 1844.), abbia imparato il croato piuttosto a Firenze che nella nativa città di Šibenik / Sebenico a un uditorio di non linguisti (sia pure con alcune piccole riserve) non ha altro valore che quello di ricordarci che alcuni scienziati non sono stati sempre immuni da macchinazioni messe in giro da politici.

Ključne riječi: hrvatska dijalektologija, dalmatski, Mateo Bartoli

Key words: Croatian dialectology, Dalmatian, Mateo Bartoli

